

Nr 2/1994

Bertil Ohlin och välfärdsstaten

Johan Hakelius

Innehåll

Förord.....	3
1. Inledning	4
2. Akademisk bana	5
3. Ekonomen Ohlin	6
3.1. 1927 års arbetslöshetsutredning	6
3.2. Stockholmsskolan	8
3.3. Stockholmsskolans rötter	10
3.4. Förhållandet till Keynes	10
3.5. Kritiken mot den "nya ekonomin"	12
4. Politikern Ohlin	12
4.1. Ordförande i fpu	12
4.2. Ohlin och samtiden	13
4.3. Fri eller dirigerad ekonomi?	14
4.4. Socialliberalismen	16
4.5. Partiledare	19
4.6. Efterkrigsprogrammen	20
4.7. Planhushållningsdebatten	22
4.8. ATP-striden	26
5. Ideologi och rationalitet	29
6. Ohlins relevans i dag	33
6.1. Konjunkturpolitiken	34
6.2. Socialliberalismen	35
6.3. Välfärdsstaten och folkpartiet	35
Litteratur	38

Förord

Hur hade Bertil Ohlin ställt sig till 70- och 80-talens kraftigt expanderande offentliga sektor? Hur hade han ställt sig till dagens ekonomiska kris? Vad hade Ohlin sagt om regeringens krispolitik? Dessa frågor kan aldrig ges ett slutgiltigt svar, men Johan Hakelius, student vid Handelshögskolan och ledarskribent på *Svenska Dagbladet*, gör ett försök i denna rapport om Bertil Ohlin som vetenskapsman, ideolog och politiker.

Som professor vid Köpenhamns universitetet lärde Bertil Ohlin känna John Maynard Keynes' konjunkturpolitiska teorier under tjugotalet. Med artiklar först i *Politiken* och därefter i bl a *Stockholmstidningen* introducerade han vid denna tid Keynes idéer för dansk och svensk publik. Som vetenskapsman och politiker tycks Ohlin också fortsättningsvis ha varit präglad av denna tidiga intellektuella inspiration. Den socialliberalism han verkade för som ungdomspolitiker och sedan som partiledare förhöll sig sällan kritisk till de uppdykande välfärdsreformerna. Ofta gick folkpartiet till och med längre i sina reformkrav än socialdemokraterna.

Med anledning av att ett socialliberalt institut nyligen startats i Bertil Ohlins namn, finns det skäl att något friska upp minnet av mannen och hans verk. Samtidigt önskar vi det nya institutet lycka till.

Emil Uddhammar
Utredningschef

1. Inledning

Det är svårt att inte imponeras av Bertil Ohlins liv och verk. Redan som ung blev han nationalekonom med världsrykte. Hans forskning renderade honom riksbankens pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne, och hans teorier om internationell handel tillhör varje grundkurs i nationalekonomi.

Vid sidan av sin vetenskapliga bana kom Ohlin dessutom att bli en av de mest framstående svenska politikerna under 1900-talet. I tjugotre år var han ledare för folkpartiet, och som sådan satte han sin egen prägel på partiets politik och ideologiska grundsatser. Det arv Ohlin lämnade efter sig präglar fortfarande folkpartiet i många och avgörande avseenden.

Att på några få sidor presentera och diskutera Ohlins handlingar och tankar på ett uttömmande sätt är naturligtvis omöjligt. Några sådana ambitioner finns inte heller med denna uppsats. Syftet är betydligt blygsammare: att översiktligt beskriva och diskutera några av Ohlins centrala ställningstaganden och handlingar, och därav dra vissa slutsatser. De frågor som behandlas är i första hand ekonomisk-politiska med särskild tonvikt på förhållandet mellan stat-, marknad, och civilt samhälle.

Att även en sådan begränsad målsättning kan vara av intresse är uppenbart. Sverige har i dag en ekonomisk kris som ofta anses påminna om den Ohlin själv upplevde under 20- och 30-talen. Ur dessa upplevelser föddes de konjunkturteorier Ohlin och andra ekonomer inom den så kallade Stockholmskolan torgförde. Socialismens kollaps, inte bara i de realsocialistiska staterna utan också som paradigm, skulle med säkerhet ha intresserat Ohlin, som tidvis såg statsocialismen som socialliberalismens främsta fiende. Renässansen för nyliberalismen, eller "låt-gå-liberalismen" som Ohlin valde att kalla den, hade även den med säkerhet väckt hans intresse, inte minst för att Ohlin var bland de första i Sverige att dödförklara denna form av liberalism.

Sveriges rekordstora budgetunderskott, det nyligen undertecknade Gatt-avtalet samt diskussionen kring ett svenskt EU-medlemskap är bara tre exempel på aktuella frågor som Ohlin knappast skulle ha lämnat utan kommentarer.

Att socialliberaler gärna hänvisar till Ohlin, är mot denna bakgrund inte särskilt förvånande. Men för att sådana hänvisningar skall vara meningsfulla, måste de fyllas med ett innehåll. Förhoppningsvis kan dessa sidor fungera som en introduktion och utgångspunkt för ytterligare och mer djupgående analyser.

2. Akademisk bana

1917 blev Ohlin fil kand i ekonomi, matematik och statistik. Vid denna tidpunkt hade Ohlins ekonomiska intresse blivit starkare, vilket ledde till fortsatta studier vid handelshögskolan i Stockholm. Under sin utbildning där och senare vid Stockholms universitet kom Ohlin i kontakt med Gustav Cassel, Eli Heckscher och Gösta Bagge, alla framstående nationalekonomer. Gustav Cassel var t o m en internationell berömdhet av stort mått. Snart bereddes Ohlin plats i nationalekonomiska klubben, en mindre krets för akademiska ekonomer. Där fick han möjlighet att diskutera ekonomiska frågor med dessa och andra tongivande nationalekonomer.

Efter fortsatta studier, bl a vid Cambridge och Harvard, disputerade Ohlin för doktorsgraden vid Stockholms universitet 1924. Ämnet var internationell handel. Under perioden fram till doktorsdisputationen var Ohlin också sysselsatt inom tull- och traktatkommittén och inom det nybildade ekonomiska rådet. Ett gryende politiskt engagemang ledde till att Ohlin anslöt sig till Stockholms frisinnade ungdomsförening. Dessutom skrev Ohlin regelbundet artiklar för *Svensk Handelstidning*.

I januari 1925, vid 26 års ålder, erhöll Ohlin en professur vid Köpenhamns universitet. Denna professur kom han att inneha i fem år. Tiden i Köpenhamn innebar för Ohlin ett ökat intresse för arbetslöshetsfrågor och de brister marknadsekonomin upplevdes ha ur stabilitetssynpunkt.

Under sin period i Köpenhamn skrev Ohlin regelbundet signerade krönikor i den danska tidningen *Politiken*. I dessa krönikor utvecklade han sitt intresse för sysselsättningsfrågor, särskilt i ett konjunkturperspektiv. Några av Ohlins artiklar anmälde och diskuterade skrifter i ämnet av den engelske ekonomen John Maynard Keynes, vars läror kom att dominera efterkrigstidens ekonomiska politik.

Sommaren 1929 erbjöds Ohlin att överta Eli Heckschers professur vid handelshögskolan. Ohlin, som kände ett allt större behov att delta i samhällsdebatten och bäst trodde sig kunna göra detta i Sverige, tackade ja.

Genom arbetslöshetsutredningen, som tillsattes 1927, fick Ohlin och andra yngre svenska ekonomer en möjlighet att mer systematiskt utveckla sina tankar. Ur denna utredning och ur den nationalekonomiska klubben, i vilken Ohlin blev ordförande 1933, föddes den så kallade Stockholmsskolan.

Stockholmsskolans idéer visade stor likhet med de resonemang Lord Keynes senare kom att lägga fram. I *Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslösheten*, Ohlins huvudverk inom arbetslöshetsutredningen publicerad 1934, framgår klart likheten med Keynes senare publicerade *The general theory of employment, interest, and money*.

3. Ekonomen Ohlin

3.1. 1927 års arbetslöshetsutredning

1927 tillsatte riksdagen en arbetslöshetsutredning. Fram till 1935, då utredningen avslutades, samlades ett flertal unga ekonomer, och några äldre, under ett och samma forskningsprogram: arbetslösheten och dess orsaker. Förutom Bertil Ohlin deltog bland andra Dag Hammarskjöld, Alf Johansson, Erik Lindahl, Gunnar Myrdal och Ingvar Svennilson. Alla dessa kom senare att räknas till den grupp Ohlin själv gav namnet "Stockholmsskolan".

Ämnet för utredningen var påkallat av omständigheterna. Under mitten av tjugotalet drabbades Sverige av en stigande arbetslöshet. Oro uppstod över att arbetslösheten inte minskade i den omfattning man hoppats på, då konjunkturen väl förbättrades. Även den höga ungdomsarbetslösheten oroade många. I september 1931, strax efter att utredningens första betänkandet publicerats, tvingades riksbanken att överge kronans guldmyntfot. Detta innebar att de förutsättningar utredningen arbetat utifrån inte längre var aktuella. Såväl de penningpolitiska som finanspolitiska möjligheterna förändrades drastiskt. Därmed förlorade betänkandet en stor del av sin relevans. Utredningens andra huvudrapport, som presenterades 1935, och de

bilagor som presenterades dessförinnan, tog däremot sin utgångspunkt i de nya förutsättningarna.

Bertil Ohlins bilaga kom att presenteras 1934 under titeln *Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet*. Denna rapport innehöll inte bara praktiska råd för hur arbetslösheten skulle kunna hävas, utan också ett aktningsvärt teoribygge.

Redan året innan hade Ohlin publicerat en artikel som föregrep delar av rapporten. I denna artikel - "Till frågan om penningteorins uppläggning", publicerad i *Ekonomisk Tidskrift* - skissade Ohlin på hur monetära störningar kunde påverka inte bara den monetära delen av ekonomin utan även den reala, dvs inkomster och produktion och därmed arbetslöshet. Resonemanget inspirerades av Knut Wicksells kumulativa teorier om pris- och räntebildning.

I *Penningpolitik, offentliga arbeten, Subventioner och tullar* utvecklades dessa tankar betydligt. Ohlin var övertygad om att en aktiv penningpolitik inte kunde vända svåra konjunktursvackor. Argumenten mot penningpolitikens ineffektivitet liknar i mycket dem som Keynes senare skulle framhålla. Men lika skeptisk som Ohlin var mot penningpolitikens möjligheter att bryta en djup konjunktursvacka, lika övertygad var han om att en expansiv finanspolitik kunde göra stor nytta. Liksom Keynes baserar Ohlin denna optimism på ett multiplikatorresonemang, där ökad offentlig efterfrågan ger minskad arbetslöshet, och detta i sin tur ger en ökad privat efterfrågan, vilket i sin tur minskar arbetslösheten och ökar skatteintäkterna, och så vidare. Den praktiskt politiska slutsatsen var att staten borde låna pengar i en konjunktursvacka för att finansiera offentliga arbeten. Att sådan upplåning skulle höja marknadsräntan och därmed leda till lägre investeringar, så kallad utträngning, höll Ohlin för otroligt.

Ohlins resonemang föregriper stora delar av det tankegod som J M Keynes två år senare skulle komma att presentera i sin *General theory*. Keynes hade emellertid redan under slutet av tjugotalet publicerat vissa bitar av det som senare skulle smältas samman i *General theory*. Dessa tankar var välkända för såväl Ohlin som andra yngre svenska ekonomer. Ohlin erkänner i sina memoarer en sådan influens, men understryker samtidigt det starka inflytandet från Wicksells kumulativa teori och hans tankar om nationalinkomstens inflytande på samhällsekonomin.

3.2. Stockholmskolan

Innehållet i Ohlins rapport var sannolikt väntat bland de andra ekonomerna som deltog i utredningen. Kritiken mot den "gamla ekonomin" hade under en längre period varit huvudtema, åtminstone bland de yngre ekonomerna i denna grupp.

Stockholmskolan uppvisade tidigt en skepsis mot den dominerande makroekonomiska teorin, den sk kvantitetsteorin. Denna teoris huvudbudskap är att prisfluktuationer är förändringar avhängiga av penningmängden. Vill man argumentera för en aktiv budgetpolitik som ökar den totala efterfrågan, är detta ingen god utgångspunkt, eftersom följderna av en sådan politik endast skulle bli en förhöjd prisnivå.

Även andra delar av kritiken mot de äldre ekonomerna hade formulerats innan Ohlin presenterade sin rapport. 1928 höll till exempel Gunnar Myrdal en, för den äldre generationen, utmanande föreläsning på den nationalekonomiska klubben. Myrdals föreläsning, som antagligen baserade sig på Keynes nypublicerade skrift *The end of laissez-faire*, utmynnade i en kritik av de äldre ekonomernas klassiskt liberala ståndpunkter. Myrdal menade att dessa legitimerade ett föräldrat politiskt budskap genom att hålla fast vid en vetenskapssyn som hade normativa element. Kritiken formulerades också i en skrift, *Vetenskap och politik i nationalekonomin*, som Myrdal lät publicera 1930.

Då kronan lämnade guldmyntfoten 1931, accentuerades motsättningarna mellan de äldre och de yngre ekonomerna i nationalekonomiska klubben. Gunnar Myrdal ombads av klubbens medlemmar att författa ett policy-dokument som skulle kunna läggas fram för de svenska politikerna från en enad nationalekonomisk kår. Det dokument Myrdal presenterade hade en mer inflationistisk inriktning än vad Eli Heckscher, ordförande i nationalekonomiska klubben, kunde acceptera. Heckscher valde att skriva en egen bok i ärendet i stället för att underteckna det av Myrdal föreslagna dokumentet. De diskussioner som följde på detta ledde till att Eli Heckscher avgick som klubbens ordförande och att Ohlin utsågs till Heckschers efterträdare. Även institutionella förändringar, som markerade att

en ny generation nationalekonomer var på frammarsch, hade alltså skett innan Ohlin publicerade sin delrapport.

De äldre ekonomerna med Gösta Bagge, Eli Heckscher och Gustav Cassel i spetsen var kritiska mot den statsinterventionistiska linje som de yngre företrädde. De yngres krav på att staten skulle gripa in i prisbildningen genom till exempel subventioner och tullar eller aktiv budgetpolitik uppfattades som ansvarslösa.

Den grupp av unga ekonomer som kom att sluta upp kring den nya synen på ekonomin, och som under 30-talet dominerade den nationalekonomiska klubben, fick namnet Stockholmskolan. Detta namn tilldelades gruppen av Ohlin i en artikel i *Economic Journal* 1937. Artikelns syfte var att, åtminstone delvis, visa att Keynes *General theory*, som hade publicerats året innan, inte alls var så orginell som många trodde, och att stora delar av Keynes idéer redan tidigare publicerats av Stockholmskolas ekonomer, om än på svenska. Ohlin räknade upp fem punkter som kännetecknade Stockholmskolas forskningsprogram, och som också markerade skillnader och likheter med Keynes eget teoribygge:

1. *Aggregerad analys*, det vill säga analys på ett makroekonomiskt plan;
2. *Distinktion mellan ex ante och ex post*, d v s ett intresse för förväntningars inverkan på ekonomiskt handlande och samspelet mellan förväntningar och faktiska utfall;
3. *Konsekvent användning av periodanalys*, d v s att studierna inriktades på att förlopp snarare än på ekonomiska jämviktslägen, dynamisk analys snarare än statisk sådan.
4. *Intresse för de enskilda hushållens och företagens planer och förväntningar men inte så mycket för utvecklingen av penningmängden* Denna punkt understryker åter vikten av ekonomiska aktörers förväntningar. Dessutom framgår ur denna punkt, att de yngre ekonomerna såg mycket skeptiskt på den monetära prägel med särskild tonvikt på kvantitetsteorin som var tydlig i den äldre ekonomskolan;
5. *Kausistiska resonemang*, d v s att följa konkreta skeenden i stället för abstrakta, och från början generaliserande, förlopp.

Till denna lista fogar Siven (1987) ytterligare tre ställningstaganden som kännetecknade Stockholmskolas ekonomer:

o Marknadsekonomin har ett betydande inslag av konjunkturmässig instabilitet;

o Staten kan och bör påverka konjunkturutvecklingen, framför allt genom en aktiv budgetpolitik. Budgetbalans bör endast eftersträvas över en hel konjunkturcykel;

o Sysselsättningsfrågan står i centrum för intresset, men vikten av ett fast penningvärde får inte underskattas.

Med dessa tillägg framstår det som relativt tydligt hur Ohlin och de andra medlemmarna i Stockholmskolan i viktiga avseenden bröt med den äldre ekonomiska traditionen. Tron på fria marknader och respekten för prismekanismen försvagades, samtidigt som tron på statens möjligheter att korrigera vad man uppfattade som marknadsmisslyckanden stärktes. Penningvärdets dominerande ställning inom den ekonomiska teorin fick bland de yngre konkurrens av sysselsättningsfrågan.

3.3. *Stockholmskolan* rötter

Inspirationen till Stockholmskolan forskningsprogram kom från flera håll. Som redan nämnts fanns en stor respekt för Knut Wicksells teorier och metoder. Hans kumulativa teori spelade en avgörande roll för Ohlin och hans kolleger. Wicksell kan spåras i Stockholmskolan stora intresse för dynamik och processer och i de enkla multiplikatorresonemang som inte minst Ohlin själv konstruerade.

Intressant att notera är att den österrikiska ekonomiska skolan, som, genom Friedrich von Hayek, kom att utgöra det naturliga alternativet till Keynes anti-gammelliberala hållning, inte verkar ha påverkat Stockholmskolan nämnvärt. Detta trots att Wicksell även för de österrikiska teoretikerna var en förebild. Myhrman (1991) menar att detta tyder på en "själv tillräcklig isolationism".

De olika medlemmarna i Stockholmskolan inspirerade dessutom varandra. Siven (1987) pekar t ex på att Gunnar Myrdal initierade skillnaden mellan ex ante och ex post, som sedan kom att bli kännetecknande för Stockholmskolan hela metodologi.

3.4. *Förhållandet till Keynes*

De stora likheterna mellan Ohlins tankegångar i bl a *Penningpolitik*, *offentliga arbeten* och de teorier som Keynes kom att lansera har ibland föranlett påståendet att Ohlin i allt väsentligt föregrep

Keynes. Den keynesianska revolutionen skulle aldrig ha blivit av, eller kanske t o m ha varit en Ohlinsk revolution, om bara Ohlin publicerats på engelska, hävdas det. En översättning av Ohlins bidrag i arbetslöshetsutredningen var också planerad, men av olika anledningar kom den aldrig till stånd. Inte heller en serie gästföreläsningar Ohlin gjorde i ämnet i Dublin 1934 kom att publiceras förrän efter det att Keynes publicerat sin *General theory*.

Huruvida Stockholmsskolan och Ohlin i själva verket föregrep den samlade ansats Keynes gav i sin *General Theory* råder det dock delade meningar om, även om ingen förnekar att väsentliga likheter finns mellan de båda skolorna. Att Ohlin och hans svenska kolleger själva menade att Keynes' *General theory* inte var banbrytande då den publicerades 1936 står klart. Ohlin skriver själv i sina memoarer:

Jag tyckte nog för min del att det var en smula förargligt att jag inte blivit färdig att publicera Dublinföreläsningarna innan Keynes' bok kom. Eljest skulle de ekonomer världen runt, som fann Keynes' framställning sensationell, inte kunnat underlåta att konstatera de mycket stora likheterna ifråga om den teoretiska uppläggningsen och de praktiska slutsatserna

Det fanns dock betydande skillnader mellan Keynes' idéer och dem som t ex framfördes av Ohlin i *Penningpolitik, offentliga arbeten*. Keynes valde t ex att studera jämviktslägen, medan Stockholmsskolan, i enlighet med sin metodologiska inriktning valde att studera förlopp. Därmed hade Keynes anhängare att arbeta med statiska och relativt lättmanipulerade modeller, medan Stockholmsskolans ekonomer var hänvisade till betydligt mer svårhanterliga dynamiska modeller. Keynes framställning var också betydligt mer teoretiskt inriktad än Stockholmsskolans ofta praktiskt-politiska inriktning.

Till detta skall också läggas att Keynes inte hade samma intresse för enskilda förlopp och förväntningsbildning som Stockholmsskolans företrädare uppvisade. Den ex ante-ex post distinktion Stockholmsskolans ekonomer gjorde var främmande för Keynes. Även detta gjorde Keynes teorier betydligt enklare att hantera, vilket i sin tur gjorde dem mer attraktiva. Samtidigt föregrep ex ante-ex postanalysen de moderna förväntningsteorier som under de senaste decennierna blivit ett viktigt inslag i nationalekonomisk analys.

Som Ohlin själv noterade var de praktiska slutsatserna, de operativa ekonomisk-politiska implikationerna, av de två ansatserna på det stora hela mycket lika. Till grund för båda tanke-systemen låg en sysselsättningsteori, vars huvudinnehåll var aktiv statlig politik, främst genom underbalansering av budgeten i en lågkonjunktur, för att hålla efterfrågan och därmed sysselsättningen uppe.

3.5. Kritiken mot den "nya ekonomin"

Stockholmsskolans förkastande av gamla ekonomiska sanningar och uppmaningar om aktiv budgetpolitik stod dock inte oemotsagda. Främst bland de äldre ekonomerna som satte sig emot både Keynes' och Stockholmsskolans slutsatser var Gustav Cassel. Han framförde både teoretiska och praktiska invändningar mot den nya ekonomins krisrecept.

Till de teoretiska invändningarna hörde t ex argumentet att en underbalansering av statsbudgeten, och den upplåning som en sådan skulle göra nödvändig, enbart skulle tränga ut andra användningar av resurserna genom att höja räntan. Till de praktiska argumenten hörde en skepsis mot det politiska systemets förmåga att hantera en budgetpolitik av föreslaget märke. Risker för accelererande budgetunderskott och permanentning av beredskapsarbeten ansåg Cassel vara stora. Dessutom påpekade han att en aktiv budgetpolitik blir mycket svår att kontrollera genom den tidsförskjutning som finns mellan politisk handling och ekonomisk verkan. Ohlin och de andra yngre ekonomerna hade mycket liten förståelse för dessa argument. De såg dem som ett utslag för gammalmodighet och konservatism utan saklig grund.

4. Politikern Ohlin

4.1. Ordförande i fpu

Att Ohlin valdes till ordförande i folkpartiets ungdomsförbund 1934 var något av en överraskning. Ohlin hade visserligen deltagit i en del politiska aktiviteter och skrev ledare för liberala *Stockholms-Tidningen*, men någon partipolitiker var han inte. Förklaringen till Ohlins tillträde står att finna i spänningen mellan frisinnade och liberaler inom folkpartiet.

Oenighet mellan dessa båda grupper ledde 1923 till att dåvarande liberala samlingspartiet splittrades i ett större parti, frisinnade folk-

partiet, och ett mindre parti, Sveriges liberala parti. Denna splittring kom att bestå till den 5 augusti 1934, då de två partierna samlades i folkpartiet.

Konflikten mellan frisinnade och liberaler var dock inte en gång för alla löst i och med detta. Ett slags maktbalans kom till stånd i folkpartiet mellan de främsta företrädarna för de frisinnade och deras liberala motsvarigheter. I praktiken delades partiledarskapet i folkpartiet mellan företrädare för dessa båda grupper.

Samma problem gjorde sig påmint då de två partiernas ungdoms - förbund skulle gå samman i december 1934. Någon brist på kandi - dater till ordförandeposten rädde knappast, men det visade sig vara mycket svårt att enas om ett namn, eftersom de flesta av dessa kan - didater sågs som antingen frisinnade eller liberaler. Ohlin, som visat sitt intresse för vad han kallade socialliberalism bl a i ledarspalten på *Stockholms-Tidningen*, men som ändå var okategoriserad inom folk - partiet, blev en utmärkt kompromisskandidat. Ohlin skriver i sina memoarer:

Det har skrivits en hel del - inte minst i kåserispalterna - om hur en tremannagrupp ur den konstituerande stämmans valbered - ning hämtade mig på Kevinge golfbana, varefter jag hastigt och lustigt utsågs till ordförande i det nya förbundet. Det enda som därvidlag kan ha intresse är varför man valde en "outsider". Tydligt ansågs utpräglat liberala eller frisinnade krafter inte helt lämpliga.

Även om Ohlin var en kompromisskandidat var entusiasmen stor över det anförande den nyvalde ordföranden höll i samband med sin utnämning. Ohlin underströk vikten av en ny liberalism som inte stirrade sig blind på gammelliberalismens frihetskrav. Han återknöt till den kritik han redan tidigare på *Stockholms-Tidningens* ledarsida riktat mot det nya folkpartiets principprogram, som han ansåg vara alltför präglad av den gamla lät-gå-liberalismen och därmed inte till - räckligt "anpassat till tidens tendenser".

Kanske blev entusiasmen större än vad Ohlin egentligen skulle ha önskat då han antog uppdraget. Själv såg han uppdraget som en till - fällig insats för att trygga framväxten av ett stabilt folkpartistiskt ungdomsförbund. Någon politisk karriär var uppenbarligen inte planerad, åtminstone inte av Ohlin själv.

4.2. Ohlin och samtiden

Ohlin kom som ordförande i fpu att konsekvent driva en politisk linje till vänster om moderpartiet. Wennäs (1970) påpekar att den nye ordförandens första ledare i fpu:s tidning *Frisinnad ungdom* närmast var en stridsförklaring mot folkpartiet och de krafter inom partiet som inte ville acceptera den "nya liberalism" som Ohlin förespråkade. Nödvändigheten av "samhälleliga ingripanden" för att förbättra sociala förhållanden och skapa reella chanser för var och en att utveckla sin personlighet måste gå före den gamla rigida frihetssynen, menade Ohlin.

I stor utsträckning var dessa idéer i harmoni med Stockholmskolan forskning. Även om samsynen inom Stockholmskolan vad gäller statens roll i ekonomin främst rörde konjunkturella frågor, hade kravet på statsinterventionism vidare implikationer. Samtliga företrädare för Stockholmskolan var mer eller mindre "progressiva". Det gällde även i grundläggande frågor som äganderätt och avvägningen mellan plan- och marknadsekonomi.

Bertil Ohlin trodde på marknadsekonomi i den meningen att privat ägande och decentraliserat, icke-politiskt beslutsfattande skulle karaktärisera ekonomin. Hans ställningstagande var dock mer komplicerat än så. För att bättre förstå den syn på stat och marknad Ohlin företrädde under sin första tid som politiker, är det viktigt att granska den med vetenskap om samtidens intellektuella klimat. Planhushållningen utövade en stark lockelse på tjugo- och trettiotalens intellektuella. Sovjetunionens synbara framgångar blev något av en barnmorska för dessa idéer. Rationalitetstanken och tron på människans förmåga att styra skeenden planmässigt var mycket starka. Inte bara tankarna på planhushållning, utan även den konjunkturpolitik som Keynes och Stockholmskolan företrädde var denna andas barn.

Det förefaller som om Ohlin varit ytterst medveten om att han själv tillhörde "det moderna". Behovet av att distansera sig från den klassiskt liberala synen på staten var därför till en början viktigare än att argumentera för liberala friheter. Samtidigt måste en skiljelinje identifieras mellan socialliberalism och demokratisk socialism för att motivera den förra. I den debatt om plan- eller marknadshushållning, som dominerade tiden närmast före andra världskrigets utbrott, fick Ohlin tillfälle att försöka klargöra avgränsningarna både till höger och vänster.

4.3. Fri eller dirigerad ekonomi?

I boken *Fri eller dirigerad ekonomi* som gavs ut 1936, två år efter det att Ohlin tillträtt ordförandeposten i fpu, diskuterade han de grundläggande frågorna om ansvarsfördelningen mellan stat och marknad. Den klassiskt liberala, eller "låt-gå-liberala", synen på staten och ekonomin är hopplöst föråldrad, menade han. Förändringar och utveckling sker i ekonomin och samhället i övrigt; då vore det orimligt att anta att staten och dess uppgifter inte skall förändras. Låt-gå-liberalismen företräder en ohistorisk syn på samhälle, stat och ekonomi, hävdade Ohlin.

En av utgångspunkterna för Ohlin är att staten, eller "samhället" som det heter, har vissa intressen och mål som bör uppfyllas. En a prioriskt begränsad stat är då knappast ett effektivt verktyg. Ohlin skriver:

Den avgörande invändningen mot den negativa låt-gå-liberala attityden på det ekonomiska och sociala området är naturligtvis att den som vill något måste handla, om han ej kan vänta att det önskade målet uppnås i alla fall. Detta gäller även samhället. Är dess organisation inte tillfredsställande ur de värdesynpunkter som läggas till grund, så blir den naturliga följden: reformer som omdana samhället, såvida en sådan omdaning är möjlig.

Ohlins ställningstagande för en mer aktiv statsmakt, var i grunden en följd av tron på anpassning och utveckling. Så mycket hade förändrats sedan industrialismens födelse, menade Ohlin. Produktions- och konkurrensförhållanden såg annorlunda ut, människors behov och deras avvägning mellan frihet och trygghet hade också förändrats. Vetenskapen hade gått framåt. Fanns det då inte anledning att reformera staten, att anpassa den efter dessa nya behov och förutsättningar?

Ohlins moderna stat, anpassad efter tidens krav, skulle ägna sig åt "ramhushållning". Ramhushållning kan definieras som en ordning där staten sätter ramar för vad som skall anses som riktigt och rätt inom ekonomin utan att centralt styra varje enskilt beslut. Termen kan naturligtvis innefatta allt från en ekonomi där endast avtalsrätten och annan grundläggande lagstiftning finns, till en ekonomi med mycket stor statlig dominans. Ohlin själv är inte alltid riktigt tydlig i detta avseende.

I *Fri eller dirigerad ekonomi* tar Ohlin dock otvetydigt ställning för privat äganderätt och en långtgående fri prisbildning. Men han tar också ställning för omfattande sociala reformer, statliga trygghetsförsäkringar, inkomstfördelning, prisdifferentiering genom subventioner till vissa varor, offentlig företagsamhet, statlig kontroll av näringslivet och dess produkter, en relativt långtgående korporativism, tullar, strukturpolitik och, naturligtvis, konjunkturpolitik.

I andra sammanhang uttryckte Ohlin tankar om sin ramhushållning som ger intrycket av en än hårdare statlig styrning. I *Stockholms-Tidningen* skrev t ex Ohlin 1933, ett år innan tillträdet som fpu-ordförande, att det viktigaste med tanke på ekonomins strukturella förändringar borde vara "att genom offentliga åtgärder skapa förutsättningar för en mera planmässig produktion och distribution utan att förkväva det privata initiativet genom en byråkratiserad centralisering"; detta skulle ske genom att "skaffa en elastisk ram, inom vilken den enskildes initiativ och privata sammanslutningar kan skapa en någorlunda planmässig utveckling."

Skiljelinjen mellan ramhushållning och planhushållning hade främst att göra med vem som skulle planera, menade Ohlin. I ramhushållningen var beslutsfattandet inte så centraliserat som i planekonomin, många beslut skulle tas av de enskilda företagen. Dessutom skulle den privata äganderätten kvarstå. I sina memoarer skriver Ohlin:

Som synes betonade jag starkt nödvändigheten av en utbyggd samhällsorganisation samt vikten av statlig planmässighet lika väl som enskild. Det gällde att skilja denna tanke från det socialistiska kravet på central dirigerad i detalj, bland annat grundad på en mycket omfattande statlig äganderätt [...]

Ett tal Ohlin höll på Hakonbolagets bolagsstämma 1935 blev ett programtal i frågan. Återigen lyfte Ohlin fram de samhällsförändringar som påkallade förändringar av den ekonomiska organisationen. Den tekniska utveckling som hade resulterat i stordrift krävde att samhället präglas mera av organisation och samarbete. Den "psykologiska utvecklingen" sades också ha gjort människor i gemen mer samarbetsbenägna. Den enskilda friheten skulle därför begränsas, för att de samarbets- och trygghetsbehov som uppstått skulle kunna mötas.

4.4. Socialliberalismen

Kampen för den "nya" liberalismen, eller socialliberalismen som Ohlin gärna kallade den, var till stor del kampen för en aktiv statlig ekonomisk politik, särskilt i konjunkturellt hänseende, men lika viktiga var de sociala aspekterna. Även här såg Ohlin det naturligt att staten skulle bära huvudansvaret.

I ett annat tal samma år som programtalet vid Hakonbolaget utvecklade Ohlin det sociala temat. En fjärdedel av Sveriges befolkning lever under besvärliga förhållanden, påpekade Ohlin. En av de viktigaste politiska uppgifterna i framtiden, menade han, var just att förbättra förhållandena för detta "det glömda Sverige". Målet var inte bara att göra deras ekonomiska levnadsförhållanden bättre, utan också att "göra dem delaktiga av svensk kultur". Med hjälp av politiska beslut skulle inte bara samhället omdanas utan även människorna. Fpu ställde enligt Ohlin upp helhjärtat på denna "realistiska radikalism", som han senare kom att kalla den.

Ohlins sociala intresse manifesterade sig på flera politiska fronter. Trångboddhet och bristande möjligheter att hålla en god hygien borde avhjälpas med bostadssubventioner och bidrag till behövande familjer. Arbetsförhållandena och förmånerna för affärs- och kontorsanställda borde förbättras genom social lagstiftning. Priskontroller på jordbruksprodukter sågs som önskvärda för att hjälpa småbrukare. Det ekonomiska utrymmet för socialpolitiska program i allmänhet sågs som betydligt större av fpu än av de ledande folkpartisterna.

En stor del av denna diskussion återfinns i den tidigare refererade boken *Fri eller dirigerad ekonomi*. Där försöker Ohlin även precisera sin samlade ideologi - socialliberalismen - utifrån de ekonomiska teorierna och det sociala engagemanget. Fyra mål redovisas:

1. Ett befrämjande av den ekonomiska utvecklingen, varigenom landets reala nationalinkomst per invånare ökas och levnadsstandard höjes;
2. Förbättring särskilt av de fattigare befolkningsgruppernas läge;
3. Skapande av förutsättningar för ökad ekonomisk trygghet åt människorna;

4. En organisation av samhället, som bevarar den väsentliga friheten, framför allt tanke- och yttrandefrihet, och som bygger på det fria folkstyrets grund.

Ohlins frihetsbegrepp var inte det klassiskt liberala. Friheten från tvång betecknade Ohlin ibland som "fåtalsfrihet" eller "direktörsfrihet". I *Fri eller dirigerad ekonomi* skriver han:

Vad de människor tänka på som begär full frihet, är därför i verkligheten närmast att vissa sedan gammalt bestående samhällsregler skola finnas men inga nya införas. Av historiska skäl blir detta i praktiken liktydigt med fåtalsfrihet, som sätter vissa folkgrupper i stånd att i rätt hög grad göra vad som faller dem in, medan andra grupperns rörelsefrihet blir mycket mera inskränkt. 'Friheten leder till förtryck av de från begynnelsen handikappade, jämlikheten såsom utrerad kommunism till allmänt förtryck' säger med rätta Hägerström. Det är ingen förvanskning ifall man om ovan berörda frihetsföreställningar använder benämningen 'direktörsfrihet'.

Det centrala frihetsbegreppet för Ohlin påminde mer om det som socialdemokrater och socialister omfattade - en "djupare" frihet som skapas genom social trygghet och ekonomiskt välstånd:

Friheten är väsentligen något positivt och ej blott frihet från förtryckande band. Det bör också vara en frihet till värdefulla upplevelser.

Trots likheterna såg Ohlin en skarp skillnad mellan sin egen socialliberalism och socialdemokratin. Olikheten fann Ohlin huvudsakligen då socialliberalismen jämfördes med de ideologiska undertoner som fanns inom socialdemokratin. Socialiseringstanken och klasskampen framstod för Ohlin som lika obrukbara och förutfattade dogmer, som låt-gå-liberalismens principer. Ohlin satte också ett bevarande av den väsentliga friheten (punkt 4) över t ex ekonomiska framsteg. I vissa formuleringar verkar dock detta vara en för Ohlin relativt liten helgedom:

Huvudvillkoret för att regleringen inte skall uppfattas som tvång, är att den enskilde frivilligt underordnar sig en ordning som förefaller honom rimlig. I den mån medborgarna vinna insikt i att de moderna samhällena kräva en fastare organisation än den för hundra år sedan gängse, uppfylles detta villkor i allt högre grad. Denna organisation, som inkräktar på alla eller vissa människors frihet av ett visst slag, främjar friheten för vissa eller alla; dessutom ökar den samhällsmaskineriets effek -

tivitet och människornas trygghet. Att frivilligt underordna sig den sålunda välmotiverade ordningen - vilket inte utesluter opposition mot det tvång som inkräktar på den väsentliga friheten - är alltså helt enkelt ett utslag av social förståelse, av vilja att taga hänsyn till sina medmänniskor. Kravet på absolut frihet är icke blott ointelligent, det är asocialt.

Trots att detta resonemang i högre grad måste anses påminna om socialdemokratism, än den liberalism folkpartiet traditionellt hade stått för, var Ohlin övertygad om var folkpartiets huvudmotståndare fanns. I en ledare i *Stockholms-Tidningen* 1935, bara någon månad efter det att Ohlin blivit fpu-ordförande, diskuteras detta. Wennäs (1970) sammanfattar Ohlins ställningstagande i denna ledare på följande sätt: "Från och med nu kommer den viktigaste frontlinjen i svensk politik att gå mellan statssocialismen och socialliberalismen." Dock, erinrade han sig, skulle gränsen mot gammalliberalismen, som var särskilt stark på sina håll inom högerpartiet, fortfarande betraktas som viktig nog.

4.5. Partiledare

Även om Ohlin med sin radikala hållning inte var odelat populär bland framträdande folkpartister etablerade han sig snabbt inom partiet. På hösten 1938 tillträdde Ohlin en plats som riksdagsman och fann sig, enligt egen utsago, väl tillrätta. Han spelade snart en central roll inom den folkpartistiska riksdagsgruppen. 1944 valdes Ohlin till ledare för folkpartiet då Gustaf Andersson i Rasjön bestämt sig för att acceptera en post som landshövding. Vid denna tid satt fortfarande den samlingsregering som styrte Sverige under andra världskriget på taburetterna; de partipolitiska motsättningarna hade emellertid börjat öka.

Mellan folkpartiet och socialdemokraterna accentueras de skilljaktigheter Ohlin redan som fpu-ordförande pekat på. Socialdemokraternas tankar på socialisering och statlig inblandning i stora delar av näringslivet oroade de borgerliga partierna. Det är lätt att anta att folkpartiet, som en följd av denna debatt, höll fast vid mer av den "gamla liberalismen" än vad som annars skulle varit fallet.

Varför var radikalen Ohlin intresserad av att ta på sig partiledarrollen i ett sådant parti, trots att han inte, enligt honom själv, eftersträvat en politisk karriär? Enligt Wennäs (1970) kan detta förhållande förklaras med att inte bara folkpartiet, utan även Ohlin själv,

blivit betydligt försiktigare t ex med kraven på statsingripanden. Det negativa frihetsbegreppet framstod nu som mer väsentligt för Ohlin än vad han givit uttryck för i *Fri eller dirigerad ekonomi*. Kraven på radikal inkomstutjämning hade Ohlin modererat betydligt, och han förespråkade en mindre ambitiös socialpolitik än tidigare. Konjunkturpolitiken var fortfarande en av Ohlins kapphästar, men tron på att en sådan politik helt skulle kunna utjämna de ekonomiska svängningarna hade minskat.

I Ohlins egna memoarer märks dock inte mycket av en sådan förändrad syn. Inte heller i Ohlins agerande som riksdagsman. Då han invaldes i riksdagen 1938, handlade de flesta av hans motioner om sociala reformer. Bland dessa motioner fanns t ex förslag om inrättande av ett hälsovårdsdepartement, en gemensam motion med Gunnar Myrdal om beredande av sysselsättning vid statliga verk för arbetslösa äldre tjänstemän, förslag om att aktiebolag skulle ombesörja anställdas pensionering, förslag om att subventionera vissa matvaror för barnfamiljer samt förslag om reglering av arbetstider för ungdomar. Ohlin understryker också i sina memoarer att han fann att folkpartiet visade en god social reformvilja under åren före andra världskriget.

Kanske var det helt enkelt så att Ohlin vid sitt tillträde som partiordförande inte såg samma behov av att propagera för den nya liberalismen, eftersom den under de tio år som gått blivit allmänt accepterad inom partiet. Motståndet mot socialdemokratin kan delvis ha hårdnat just därför att folkpartiet och socialdemokratin i den praktiska politiken kommit att ligga varandra nära. Vikten av att finna skiljelinjen mellan folkpartiets och socialdemokraternas politik hade därmed ökat. Vilken anledningen än var, kom ändå Ohlin att framstå som socialdemokraternas huvudmotståndare under en lång period framöver.

4.6. Efterkrigsprogrammen

I andra världskrigets slutskede återupptogs den debatt om planekonomi som präglat mellankrigstiden. Vissa debattörer menade att krigstidsregleringarna borde bevaras även efter krigsslutet. Svenska politiker och ekonomer var långt ifrån ensamma om att lufta sådana tankar. Föregångslandet var Storbritannien. Där publicerades 1942 Lord Beveridges *Full employment in a free society*, eller Beveridge-

planen som den kom att kallas. Grunden för Beveridgeplanen var rätten till arbete. En aktivistisk stat ansågs vara den enda vägen för att skapa en stabil och rättvis marknadsekonomi. Lord Beveridge, liksom lord Keynes, räknades som tillhörande den nya liberalism som även Ohlin såg som sitt idémässiga hem.

Beveridgeplanen spelade en avgörande roll för Storbritanniens efterkrigspolitik, men även många andra europeiska länder tog intryck av den. Dess ambitioner att skapa en välfärdsstat med kraftig redistribution av inkomster, sågs som attraktiva av såväl socialister som socialliberaler. Tillsammans med en liknande skrift, White-rapporten angående sysselsättningen, målade Beveridgeplanen upp en bild av ett Storbritannien med höga progressiva skatter, statlig pris- och löneplanering samt keynesiansk konjunkturpolitik. Labourpartiet, som kom till makten i krigets slutskede, lade till detta en omfattande nationalisering av industrin.

Även i Sverige skrevs efterkrigsprogram på detta tema, varav socialdemokraternas *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* eller 27-punktsprogrammet, och folkpartiets *Efterkrigstidens samhälle* var de mest diskuterade. Likheterna mellan de båda programmen är stora. Ohlin skriver t o m i sina memoarer att han var glad att folkpartiets program presenterades ett par månader tidigare än det socialdemokratiska programmet: "I annat fall kunde man varit tämligen säker på att socialdemokratin skulle gjort gällande att folkpartiet på viktiga punkter bara hade skrivit av det socialdemokratiska programmet." Att båda partier hämtat inspiration till programmets innehåll i Beveridgeplanen är uppenbart.

Båda programmen innehöll krav på en "bättre" socialförsäkring, en utjämning av inkomster mellan barnfamiljer och andra, ett ökat bostadsbyggande, en förbättrad folkpension samt allmänna krav på en mer ambitiös socialpolitik och aktiv konjunkturpolitik. Att *Efterkrigstidens samhälle* uppfattades som ett långtgående socialt reformprogram i Ohlins anda understryks av att det i pressen kom att kallas både Ohlinplanen och folkpartiets Beveridgeplan. Ohlin understryker i sina memoarer att Beveridge och Keynes var inspirationskällor, men också att de var sanna liberaler, inte socialister, och han vill med detta visa att de politiska förslag som de framförde var utslag av liberalism, inte socialism:

Beveridges samlade grepp - som gav en stöt framåt för det sociala reformarbetet i hela Västeuropa - härstammade inte främst från socialistiska experter utan från en tvättäkta liberal med varm social reformsträvan.

Om nu dessa två efterkrigsprogram var så lika, vari fanns skillnaden mellan socialdemokratisk och folkpartistisk efterkrigspolitik? Ohlin hänvisar till att det folkpartistiska programmet förespråkar marknadsekonomi och privat äganderätt medan det socialdemokratiska programmet innehöll krav på bl a socialisering av försäkringsväsendet och reglering av utrikeshandeln genom statlig detaljstyrning. Detta är naturligtvis riktigt, men samtidigt bör man komma ihåg att socialdemokratin ofta har givit uttryck för symbolkrav utan att ha någon egentlig vilja att driva igenom dem. Icke desto mindre är det möjligt att se en skillnad mellan folkpartiet och socialdemokraterna i dessa frågor. En förskjutning mot ett starkare försvar för marknaden i *Efterkrigstidens samhälle* jämfört med *Fri eller dirigerad ekonomi* bidrog naturligtvis till att accentuera detta.

Åren efter krigsslutet kom de omfattande sociala reformförslag som återfanns i båda programmen att genomföras i Sverige. De punkter där socialdemokrater och folkpartister inte var överens verkställdes aldrig i någon större omfattning. Ohlin skriver i sina memoarer: "I stort sett kan man säga att *de förslag som var gemensamma i de båda programmen genomfördes. Däremot gjordes inget försök att aktualisera de klart socialistiska punkterna*" Ohlins socialliberalism blev därmed i stor utsträckning realiserad under efterkrigstiden.

4.7. Planhushållningsdebatten

Även om socialdemokratin redan under mellankrigstiden gjort sig av med de mest långtgående tankarna på socialisering kvarstod allt så, åtminstone i retoriken, strävan efter en mer planmässig hushållning. I 27-punktsprogrammet krävdes, förutom en socialisering av försäkringsväsendet, inrättandet av ett statligt kreditinstitut. Dessutom fanns långtgående förslag om statlig kontroll och medverkan vid investeringsbeslut och utrikeshandel. Syftet var bl a att näringslivets strukturomvandling skulle ledas av den politiska makten. Allt detta var främmande för Ohlin. Han menade att de förslag som socialdemokraterna torgförde hotade den väsentliga friheten och underminerade ekonomins funktionssätt.

Publiceringen av efterkrisprogrammen var startskottet för den livliga planhushållningsdebatt som kom att präglade svensk politik från det att samlingsregeringen ersatts med en rent socialdemokratisk regering i juli 1945 fram till och med valet 1948. För Ohlin var inte denna strid oproblematisk. Som Ohlin själv påpekar var socialdemokraternas 27-punktsprogram i det stora hela förvillande likt *Efterkrigstidens samhälle*. För socialdemokraterna var den aktivistiska näringspolitiken inklusive diverse socialiseringar inte väsensskild från en aktiv konjunkturpolitik, tvärtom. En del av de förslag Ohlin invände mot i det socialdemokratiska programmet, t ex statligt inflytande över investeringarna, motiverades just med statens roll som stabilisator i ekonomin.

För Ohlin, som en av pionjärerna i keynesiansk konjunkturpolitik, var detta förstas inte en lätt situation. Lewin (1992) påpekar att den stabiliseringspolitik Ohlin förespråkade var ett faktiskt avsteg från den klassiska liberalismen, och att detta gjorde det svårare att försvara marknadsekonomin även i andra avseenden. Varför skulle man inte socialisera? Ohlin framstår också som orolig för att han, genom att ge ett finger till socialisterna, också skulle ha givit dem hela handen. I sina memoarer skriver han:

Man kan verkligen fråga om det inte i varje ekonomiskt system blir nödvändigt med en ekonomisk politik på näringslivets områden och andra. Att något system helt automatiskt skulle lösa alla frågor är en orimlig tanke. För folkpartiets del fanns det sannerligen ingen som hävdade att en aktiv konjunkturpolitik skulle vara onödig. Vad frågan naturligtvis gällde var om en sådan politik lät inordna sig i en socialliberal marknadshushållning, vilket Per Albin Hansson och Wigforss betonat på 1930-talet eller om det var nödvändigt med ett 'nytt ekonomiskt system'. Socialdemokraterna löste frågan genom att helt enkelt påstå att den aktiva konjunkturpolitiken var en rent socialistisk sak.

Åter understryker Ohlin att detta är fel. Keynes, och inte minst han själv, var liberaler, inte socialister. Detsamma gällde lord Beveridge. Doktrinhistoriskt hade Ohlin naturligtvis rätt. Vad som gav styrka åt det socialdemokratiska resonemanget var dock något helt annat, nämligen idéernas innehåll snarare än dessas ursprung. Som Lewin påpekar, och som framgår med all önskvärd tydlighet av ovanstående citat, trodde inte Ohlin på den klassiska harmoniläran.

Marknaden var oförmögen att skapa en stabil makroekonomisk utveckling. Den ekonomiska politiken hade däremot både förmåga och rationalitet nog att lösa uppgiften. Varför, kunde en socialdemokrat med viss rätt fråga sig, gällde detta enbart konjunktursvängningar och vissa sociala reformer, men inte ägande och handel?

Planhushållningsdebatten fördes i stor utsträckning utanför riksdagen. Rädslan för att socialdemokratin nu skulle få sin "skördetid", som Gunnar Myrdal uttryckt det, var stark i borgerliga kretsar. Näringslivet engagerade sig i frågan, vilket var ett brott mot tidigare tradition. Kritikerna stämplades som planhushållningsmotståndare eller kort, PHM, av Per Albin Hansson, vilket de själva inte hade något emot. Under åren fram till 1948 års val utsattes arbetarrörelsen för ett massivt opinionsbildningsarbete från PHM-sidan. Denna kampanj spelade en avgörande roll för att socialdemokraterna till slut lade sina socialiseringstankar på hyllan.

Inom rikspolitiken kom Ohlin att bli den samlande gestalten för motståndet. Ohlin liksom Herbert Tingsten och många andra av planhushållningsmotståndarna, influerades starkt av den man som framstätt som Keynes största antagonist vad gällde konjunkturteori: F A Hayek. *Vägen till trälldom*, Hayeks bok om faran med socialismen, översattes och publicerades av nybildade Näringslivets Fond och blev något av en bibel för oppositionen.

Hayeks resonemang i *Vägen till trälldom* utgår från ett underkännande av det socialistiska frihetsbegreppet. I stället fastslås att begreppet frihet har just den innebörd som de klassiska liberala ekonomerna gav det, d v s det negativa frihetsbegreppet. Därefter pekar Hayek på de enorma problem en centralt dirigerad ekonomi får, och sluter sig till att en planekonomi aldrig kan vara förenlig med frihet. Däremot kan naturligtvis planekonomi vara förenlig med t ex rätten till arbete.

Det är något av en ironi att Ohlin tog så stort intryck av Hayeks skrift. Det frihetsbegrepp Hayek ansluter sig till är just den "direktörsfrihet" som fpu-ordföranden Bertil Ohlin inte hade särskilt mycket till övers för. Det praktiska problem Hayek ser med en centralstyrd ekonomi: omöjligheten att känna alla relevanta fakta, kan dessutom användas även som ett argument mot aktiv konjunktur -

politik. Trots detta fann Ohlin en kamrat i Hayek under denna period.

Debatten om planhushållningen blev allt hätskare fram till valet 1948. Att frågan engagerade, visade det för denna tid ovanligt höga valdeltagandet, 82,7 procent. Valresultatet gav dock ingen klar vägledning. Förändringen mellan blocken var liten. Ohlins och folkpartiets framträdande roll i planhushållningsmotståndet betalade sig dock. Folkpartiet gick från 12,9 procent av rösterna 1944 till 22,8 procent 1948. De nya väljarna kom i första hand från de andra borgerliga partierna; icke desto mindre befästes Ohlins redan starka ställning som partiordförande och främsta företrädare för oppositionen. Efter 1948 års val lades frågan om socialiseringar och statlig inblandning i handel, investeringar och strukturrationalisering åt sidan. Ett slags modus vivendi upprättades, och fred slöts även mellan näringslivet och socialdemokratin.

Ohlins argumentation i planhushållningsmotståndet bestod av flera komponenter. Den liberala grundideologi Ohlin numera väsentligen delade med de gammelliberala var en. Socialisering skulle inte ske, eftersom det var ett hot mot människans frihet. Kontrasten mellan denna ståndpunkt och Ohlins resonemang angående konjunkturpolitik är slående. Ohlin och socialdemokraterna resonerade på samma pragmatiska sätt om konjunkturpolitiken - behövdes offentliga arbeten skulle dessa inrättas, oavsett vad några gamla dammiga ideologier sade. Ohlin motiverade också sitt socialpolitiska engagemang främst utifrån pragmatiska ståndpunkter. Människan och samhället hade förändrats, därmed måste också statens roll förändras. Socialdemokraterna valde att resonera på samma sätt när statligt inflytande och ägande diskuterades. Detta pragmatiska effektivitetsresonemang framgår också tydligt i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*

"Hela planhushållningens idé är så uppenbart en idé om att pröva sig fram under de växlande förhållandena i näringslivet, att varje schematiskt krav på en viss fördelning av enskild samfäll äganderätt, liksom av enskilda gruppers och hela samhällets ekonomiska befogenheter, från början är uteslutet."

Sättet att resonera påminner i mycket om Ohlins. Precis som Ohlin, menade socialdemokraterna att statens roll i ekonomin inte kunde

definieras a priori utifrån en viss ideologisk grund, den måste anpassas i takt med övriga samhällsförändringar.

Det är dock endast delvis sant att Ohlins motstånd mot de socialdemokratiska förslagen berodde på att den radikala unga ekonomen successivt blivit alltmer dämpad i sina ställningstaganden. Man får inte glömma att Ohlin aldrig ifrågasatte de väsentliga friheternas överhöghet över ekonomisk organisation och effektivitet. I *Fri eller dirigerad ekonomi* skriver han: "Även om någon höjning av levnadsstandard skulle kunna vinnas genom en organisation, som uppoffrar tanke- och yttrandefriheten och det fria folkstyret, bör den avvisas."

Eftersom Ohlin, i Hayeks anda, inte trodde att planekonomiska lösningar i längden var förenliga med demokrati, fanns det därför ett fullgott skäl att opponera mot de socialdemokratiska förslagen. Att Ohlin dessutom trodde att den ekonomiska effektiviteten snarare skulle bli lidande än förbättrad av socialiseringar och centralstyrning, gjorde naturligtvis övertygelsen starkare.

Utifrån ett sådant perspektiv kan man hävda att Ohlin, tvärtom, höll fast vid sin ursprungliga ståndpunkt, men att omvärlden förändrades allt eftersom socialdemokratien kom att präglade samhället allt mer. När den socialdemokratiska "skördetiden" inträdde, var det andra delar av socialliberalismen som kom i fokus. Tyngdpunkten försköts från den pragmatiska ekonomiska ingenjören till den liberala ideologen. Samtidigt är det svårt att inte uppfatta den yngre Ohlin som mer vänsterinriktad än den äldre. Inte minst anammelsen av Hayekska resonemang, som i stora stycken påminner om den "omoderna" låt-gå-liberalismen, syns svårt att förena med den unge, radikale Ohlin.

4.8. ATP-striden

Nästa större inrikespolitiska strid kom att gälla pensionssystemet. Åter ställdes skilda grundideologier mot varandra. Kontinuerliga diskussioner om förändringar i pensionssystemet fördes mellan partiterna sedan krigsslutet. Frågan som kom att bli den stora stridsfrågan gällde en eventuell tjänstepension för alla yrkesarbetande.

Syftet med tjänstepensionen var att utvidga de obligatoriska pensionsersättningarna så att de i stället för att ge en garanterad minimiinkomst - en grundtrygghet - kom att ge en inkomstrygghet

vid pensioneringen. Frågan sågs delvis som en naturlig utveckling, på samma sätt som Ohlin tidigare argumenterat för utvidgade statliga trygghetssystem genom att hänvisa till medborgarnas ökade behov av trygghet. Men även en rättviseaspekt fanns med i bilden. Många tjänstemän hade redan avtalsvägen förhandlat sig fram till en inkomstryggande pension; nu skulle det vara arbetarnas tur att få denna "rätt".

Efter segslitna diskussioner som initierats redan 1947, beslutade man sig 1957 för att hålla en folkomröstning i frågan. Valmanskåren hade inte att säga ja eller nej till ett klart alternativ. I stället uppstod tre olika "linjer".

Det socialdemokratiska förslaget, linje ett, innebar ett obligatorium baserat på arbetsgivaravgifter med utbetalningar relaterat till de bästa femton åren i arbetslivet. Medlen skulle delvis fonderas för att motverka ett sparandeunderskott, men systemet skulle inte vara aktuariskt.

Centerpartiets förslag utgjorde linje två. Det byggde på ett försvar av grundtryggheten. Tilläggs pensioner som tjänstepensionen skulle på frivillig basis kunna tecknas såsom vilken försäkring som helst.

Högern och folkpartiet bildade linje tre. Deras förslag utgick från en frivillig försäkring som skulle kunna tillskapas genom kollektiv - avtal på arbetsmarknaden, på samma sätt som redan hade skett för många tjänstemän. Denna ståndpunkt stöddes också av SAF.

Splittringen i oppositionen mot det socialdemokratiska förslaget gynnade naturligtvis socialdemokraterna. Oppositionen fick 52,3 procent av rösterna men det största enskilda alternativet kom ändå att bli linje ett med 47,7 procent av rösterna (båda tal trots blankröster).

Det oklara valresultatet ledde till att regeringen, som bestod av en koalition mellan socialdemokrater och centerpartister, splittrades. Ohlin hade sannolikt hoppats på att detta skulle kunna leda till en borgerlig trepartiregering med honom själv som ledande företrädare, men sådana förhoppningar kom på skam. Centerpartiet var ovilligt att byta fot så snabbt. I stället ersattes den röd-gröna koalitionen av en socialdemokratisk minoritetsregering.

I det läge som nu uppstod var socialdemokraterna fortfarande beroende av stöd från något annat riksdagsparti för att driva igenom sin linje. Regeringen inbjöd till förhandlingar med oppositionen,

utan att själv vara villig att kompromissa. Situationen syntes låst. Bertil Ohlin bestämde sig då för att frånträda sin ursprungliga linje för att få en överenskommelse till stånd. Ohlin gav upp motståndet mot att tjänstepensionen infördes genom lagstiftning men krävde samtidigt att en möjlighet att ställa sig utanför pensionssystemet skulle finnas.

Ohlins utspel var sannolikt grundat i en vilja att på bästa sätt och i väljarnas intresse söka lösa den konflikt och osäkerhet som uppstått. Icke desto mindre fanns ingen där att fatta den utsträckta handen. Högern liksom centern uppfattade Ohlins agerande som ett svek mot de grundprinciper man varit ense om inför folkomröstningen. Socialdemokraterna såg det dispositiva inslaget i folkpartiförslaget som oförenligt med grundtanken i deras eget.

Det låsta läget bestod alltså och ledde till att regeringens förslag förkastades i andra kammaren även om det bifölls i första kammaren. Detta ledde i sin tur till att Tage Erlander begärde, och fick, nyval till andra kammaren. Valet 1958 verkade i förstone dock inte leda till en lösning av frågan. Mandatfördelningen blev sådan att andra kammaren delades i två exakt lika stora halvvar. Dödläget tycktes bestå.

Folkpartiet kom att bli förlösaren. Starka vänsterkrafter inom folkpartiet verkade för en uppgörelse med socialdemokratin. En enskild folkpartistisk riksdagsman deklarerade öppet att han inte kunde tänka sig att fälla regeringens förslag. Ohlin misslyckades därmed med att förhindra en socialdemokratisk seger.

Ohlins agerande i ATP-frågan kan tolkas som att folkpartiledaren hade en stor vilja att lösa problem, även om det innebar långtgående kompromisser. Att nå en lösning var viktigare för Ohlin än att hålla fast vid de principer som folkpartiet, högern och centern varit ense om. Men det fanns sannolikt också delar i det ursprungliga ställningstagandet som inte upplevdes som särskilt attraktiva av Ohlin själv. I *Liberal utmaning*, publicerad 1963, skriver Ohlin:

Folkpartiets misstag var att till en början *gå för långt ifråga om villighet till borgerligt samarbete* och att underskatta centerpartiets lust att till varje pris - även socialdemokratisk seger - ha en egen extrem linje i pensionsfrågan för att avbryta den för paritets existens farliga tendensen till sjunkande röstunderlag (1956: 9,4%). Högerpartiets misstag var att inte inse att endast

en progressiv politik och en klart positiv inställning till välfärdssamhället kunde skapa förutsättningar för ett nytt steg framåt för oppositionen.

Citatet tyder på att Ohlins ställningstagande då han sökte kompromissa med socialdemokratin inte bara var av pragmatisk natur. Det fanns också en förståelse för de argument socialdemokraterna förde fram - de var ju faktiskt snarlika dem Ohlin fört fram i t ex *Fri eller dirigerad ekonomi*. Ohlin var på intet sätt främmande för en utvidgning av statens välfärdsprogram - tvärtom. "Progressiv politik" i syfte att förstärka välfärdsstaten var en viktig del av socialliberalismen.

Varför motarbetade då Ohlin det socialdemokratiska förslaget så energiskt då en kompromiss var utom sikte? Varför gick Ohlin inte ännu längre på kompromissens väg? *Dagens Nyheter* med Herbert Tingsten i spetsen och många folkpartister uppmanade ju Ohlin att kompromissa med socialdemokratin. Skälet står sannolikt att finna i Ohlins längtan efter regeringsmakten. En uppgörelse med socialdemokratin skulle ha splittrat det borgerliga lägret för lång tid framöver och därmed gjort ett regeringsskifte än mindre troligt. Som det nu blev försvagades de borgerliga krafterna ändå kraftigt i valet 1960. Folkpartiet som nått nära 25 procent av rösterna 1952 var nu nere i 17,5 procent. Fallet kom att fortsätta. De röstetal folkpartiet hade under Ohlins första tio år som partiledare har hittills varit oöverträffade. De principiella motståndarna mot ATP-förslaget - centern - gick däremot från 9,4 procent i riksdagsvalet 1956 till 13,6 procent 1960.

5. Ideologi och rationalitet

Vilken är egentligen kärnan i Ohlins socialliberalism? Uppenbart är att politikern Ohlin såg som sin främsta uppgift att skapa en "rättvis" fördelning samt en grundläggande ekonomisk och social trygghet för alla medborgare. Detta är det sociala i socialliberalismen och dess positiva innehåll. Det liberala i socialliberalismen utgörs främst av försvaret för en fri samhällsordning. Detta är i grunden ett negativt mål, d v s något som sätter gränser för de sociala och ekonomiska reformer Ohlin förespråkade, snarare än att i sig konstituera ett eget innehåll i det socialliberala programmet.

Wennäs (1970) sammanfattar Ohlins socialliberalism på följande sätt: "Mål: Allas möjlighet till fri personlighetsutveckling och till social trygghet i ett demokratiskt samhälle. Medel: Höjning av levnadsstandarden genom ekonomisk expansion. Socialpolitiska åtgärder för ökad jämlikhet och trygghet."

Även i denna definition är det tydligt att socialliberalismens huvudinnehåll är ekonomiska och sociala reformer. Är det då detta som är socialliberalismens kärna? Med ett avgörande förtydligande måste svaret bli jakande. Förtydligandet gäller det sätt de ekonomiska och sociala målen skall uppnås på. Ohlin förutsatte att politiska medel var den enda framkomliga vägen. Ohlins perspektiv är därmed samhällsingenjörens. Politiken skall dels åstadkomma ett så gott produktionsresultat som möjligt (eller åtminstone skapa förutsättningar för detta), dels sörja för en viss fördelning av detta resultat. För att uppnå detta mål måste vissa friheter och rättigheter uppges till förmån för staten. I gengäld kan trygghet och jämlikhet garanteras.

Bakom ett sådant resonemang ligger en stark rationalitetstro. Utgångspunkten för Ohlin verkar ha varit att allt som politiken bör göra kan den också göra med rätt majoritetsförhållanden. Staten är ett väl fungerande instrument, om den bara sätts i rätt händer. Ohlins rationalitetstro var på intet sätt unik. Som Emil Uddhammar (1993) visat i sin doktorsavhandling *Partierna och den stora staten*, var tvärtom rationalitetstron, med den expansion av statens befogenheter och åtaganden den förde med sig, i stort sett allmän i den svenska politiken. Under trettio- och fyrtiotalen kom samtliga politiska partier att i allt större utsträckning förespråka en stat med stort inflytande över samhällsekonomin och samhället i stort.

Ur denna synvinkel var Ohlin ett barn av sin tid. Han tillhörde "det moderna", precis som han ville göra gällande i sin tidiga argumentation för aktiv konjunkturpolitik och för utvidgade befogenheter för staten. Samtidigt måste han betraktas, inte bara som en anhängare av "det moderna", utan som en av de mest framstående banérförarna för denna rörelses svenska gren. Liksom slagordet för 1930 års moderna världsutställning i Stockholm var "acceptera", var Ohlins "anpassning". Med andra modernister, t ex makarna Myrdal, fanns en stark värdegemenskap. Det var t o m mer som förenade

Ohlins generation av modernister över partigränserna än vad som förenade Ohlin med sitt eget partis tidigare politik.

Denna värdegemenskap förklarar varför den svenska välfärdsstaten utvecklades i politisk enighet. Trätan mellan de politiska partierna gällde snarare medlen för att uppnå välfärdsstaten än själva målet. Ohlin var förvissad om att välfärdsstaten bäst kunde förverkligas, genom att ekonomin behöll grundläggande inslag av marknadsekonomi, medan många socialdemokratiska debattörer var villiga att gå betydligt längre.

Denna oenighet kan, i och för sig, uppfattas som nog så viktig, men oenigheten var egentligen inte särskilt djupgående. Grundläggande för såväl Ohlins socialliberalism som den socialdemokratiska ideologin är att staten skall skapa trygghet och stabilitet. På denna punkt var man inte oense. Ohlin tog för givet att den ökade samarbetsvilja han tyckte sig spåra i den "psykologiska utvecklingen" måste få sitt uttryck i en utökad gemensam *politisk* sfär. Detta är naturligtvis på intet sätt givet. Skälet till att Ohlin inte ifrågasatte detta var att han delade den rationalitetstro som den moderna socialismen byggde på.

Rationalitetstron gjorde staten till en monolit som gav uttryck för en slags folkvilja. "Den som vill något måste handla", skrev Ohlin och syftade på staten som vore den en individ. Likhetstecknet mellan stat och samhälle i Ohlins språkbruk understryker denna uppfattning. Samma okomplicerade syn på staten, som politikern Ohlin gav uttryck för, präglade även ekonomen Ohlin. Kännetecknande för såväl Ohlin som Keynes var att deras ekonomiska forskning hade en tydlig ambition att vara operativ i politisk bemärkelse. Detta skiljer dem inte i grunden från många andra ekonomiska skolor, men den rationella, ingenjörsmässiga synen på orsak och verkan inom den politiskt-ekonomiska sfären är särskilt tydlig bland de "nya" liberallerna. I realiteten är den tydligare än hos många marxister, vars idégrund är betydligt mer öppet ideologiskt färgad och därmed avlägsen från de faktiska ekonomiska skeendena.

Med tanke på hur enkel och kanske t o m naiv den syn på staten och den politiska beslutsprocessen var, som Ohlin och hans generationskamrater delade, kan det retrospektivt framstå som konstigt att denna generations tankar fick ett sådant enormt genomslag såväl praktiskt som teoretiskt. Emellertid är det inte så förvånande. Den

mycket enkla syn på politiskt beslutsfattande, som Ohlin och hans idémässiga fränder hade, var inte sämre underbyggd än den alternativa syn som t ex Gustav Cassel framförde. Några utarbetade teorier för hur politiskt beslutsfattande i själva verket går till, och vilka faror som bör observeras i detta sammanhang, fanns inte. Det existerade en idétradition med t ex John Locke och den amerikanska grundlagens fäder som förgrundsnamn, men någon samlad empirisk evidens för att denna tradition skulle vara den med sanningen överensstämmande saknades.

Det är således inte konstigt att Ohlin kände en motvilja mot dessa gamla "dammiga" idéer. Det är heller inte konstigt att Ohlins, Keynes' och Beveridges interventionistiska tankegångar rönt gehör. Inte minst det politiska etablissemanget hade bara att vinna på att dessa idéer sattes i verket.

Rationalitetstron, och de empiriska resonemang denna ledde till, var dock inte särskilt befrämjande för skapandet av en ideologi i egentlig mening. Ohlin kom därför att pendla mellan det närmast naturvetenskapliga angreppssätt som präglade hans tidiga arbeten och ett mera renodlat ideologiskt resonemang. Rationaliteten krävde anpassning, men ideologin satte gränser för denna anpassning.

De ideologiska gränserna för anpassningen dominerade i de debatter som fördes med socialdemokraterna om frihet och planushållning. I kampen för socialliberalismens kärna - statens ansvar för de sämst ställda och medborgarnas ekonomiska trygghet - dominerade i stället rationalitetstänkandet och Ohlins uppfattade behov av politisk anpassning till de samhällsliga realiteterna.

Denna kluvenhet gör att Ohlins politiska program lätt kan uppfattas som ideologiskt. Inte minst i fastläggandet av ett så grundläggande begrepp som frihet blir detta tydligt. Här ställdes samhällsingenjören mot den liberala ideologen, som fortfarande höll fast vid valda delar av det ideologiska arv från den föregående generationen liberaler.

Den socialdemokratiska ideologin gav ett betydligt mindre splittat intryck. Här fanns inte samma känsla av ad hoc-resonemang som socialliberalismen kunde ge, då gränserna för statens expansion diskuterades. Socialliberalismens kärna i Ohlins tappning, och i den tappning den gavs av Keynes och Beveridge, kom därför att i allt väsentligt röra sig i ett socialdemokratiskt paradigm. Inte för att social-

demokratin doktrinhistoriskt var den stora statens främsta praktiska förespråkare, utan för att deras version av den stora staten gav ett mer logiskt och sammanhängande intryck. Borgerlighetens öde i Sverige, och därmed inte minst socialliberalismens, blev att försöka ge borgerliga, men ändå "progressiva", svar på de frågor vars formulering passade socialdemokratin bättre. Därför förespråkade inte Ohlin marknadshushållning utan "ramhushållning" - ett defensivt begrepp ägnat att möta krav på planhushållning. Därför skriver Ohlin i sina memoarer om en liberal tolkning av klasskampsbegreppet snarare än att rata det helt.

En syntes av Ohlins två sidor - den progressiva politikern och ekonomen samt den liberala ideologen - är svår att åstadkomma utan en vilja att ompröva statens roll. Idéerna om den svages förtur och medborgerlig trygghet är i sig inte oförenliga med ett liberalt frihetsbegrepp. Ohlins svårighet bestod i att han inte bara svurit trohet till dessa idéer utan även till en viss ordning för att förverkliga dem - välfärdsstaten.

6. Ohlins relevans i dag

Alla är i viss mån fångar i sin samtid, men Ohlin valde till synes medvetet att inte bara acceptera detta, utan också att aktivt bygga sina idéer på sin identitet som en företrädare för det moderna. Men det som är modernt blir också omodernt i ett senare skede. Därför är frågan om Ohlins relevans i dag av särskilt intresse.

En översiktlig bedömning av Ohlins politiska och ekonomiska arvar också vid handen, att det område där Ohlin var som minst präglad av sin strävan att anpassa teorier och praktiskt politiska implikationer till samhällsutvecklingen, också är det område som minst har skamfilats av tidens tand; Ohlins forskning inom handels-teorin utgör fortfarande grunden för varje studerande i nationalekonomi, även om den naturligtvis förfinats och reviderats sedan 1930-talet.

Även Ohlins ramhushållning, som vid en första anblick kan te sig hopplöst gammalmodig efter planekonomiernas fall, har en del att erbjuda. Den debatt som gav upphov till Ohlins ramhushållningsidé tycks, i och för sig, vara avfärdad från den politiska agendan för överskadlig framtid. Men en välvillig tolkning av Ohlin skulle

kunna göra gällande, att det han kallade ramhushållning delvis ingår i vad som i dag kallas en ekonomis institutionella förutsättningar. Douglass North, mottagare av riksbankens ekonomipris 1993, har precis som Ohlin diskuterat bl a vilka spelregler - eller ramar, om man så vill - som staten bör sätta för ekonomin och hur dessa förändras över tiden. Liksom Ohlin var, är North en varm anhängare av äganderätten. Att koppla samman dessa idéer är inte alltför långsökt. Det bör dock påpekas att denna koppling närmast är doktrinhistorisk. De allmänna formuleringar Ohlin gav sin ramhushållningsidé torde knappast tillföra Norths forskning något väsentligt.

Ohlin är också relevant i många andra avseenden såsom ekonomisk forskare. Stockholmsskolans idéer är intressanta, även för den som inte har någon sympati för keynesiansk konjunkturpolitik. Inte minst de teorier om skillnaden mellan förväntningar och utfall som lanserades av Gunnar Myrdal, och som även ingick som en del av Ohlins forskningsprogram, är av stort intresse. Det arv Stockholms skolan förde vidare från Knut Wicksell likaså.

6.1. Konjunkturpolitiken

Den konjunkturteori Ohlin företrädde, och de politiskt-ekonomiska rekommendationer denna utmynnade i, lider dock i dag av grava brister. Cassels kritik av denna teori visade sig innehålla mycken sanning. Den aktiva konjunkturpolitiken, och de tankar ur vilka denna hämtade sin kraft, har visat sig leda till överkonsumtion, vilket i sin tur snarare destabiliserat ekonomin än stabiliserat den. Den parallella tillväxten av offentlig verksamhet har lett till ekonomier som är tröga och känsliga för yttre och inre störningar. Till detta skall läggas en successiv ökning av skattetrycket, och därmed marginalskatter som, trots den höga nivån, inte täcker statens utgifter. De konjunkturrella underbalanseringar av statsbudgeten Ohlin förespråkade har lett till strukturella underskott. Ohlins konjunkturteori lider dessutom brist på en realistisk modell för politiskt beslutsfattande. De senaste decenniernas framsteg inom statsvetenskapen visar, att det rationella ideal för politiskt beslutsfattande Ohlins teorier bygger på inte har någon motsvarighet i verkligheten.

Även teoretiskt har Cassel åter kommit till heders. Hans alternativa förklaringsmodell till 30-talets kris utgick från att penningpoliti-

ken varit alltför stram, snarare än att den totala efterfrågan var alltför låg. I stora drag överensstämmer detta med den förklaringsmodell Milton Friedman redovisade 30 år senare, och som sedan dess blivit den vedertagna i breda ekonomkretsar.

Till detta kommer naturligtvis de klassiska argumenten om de praktiska svårigheter konjunkturpolitik bereder utövarna på ganska tidsförskjutningar mellan orsak och verkan, bristfällig information, oförutsedda effekter m.m.

Skillnaden mellan den kritik Cassel och andra framförde mot Ohlins "nya ekonomi", och den kritik detta idébygge utsätts för i dag är mera en fråga om hur väl underbyggd kritiken är. Sedan 1930-talet har nya, realistiska modeller för politiskt beslutsfattande och konjunkturpolitikens möjligheter och verkningar sett dagen. Dessa modeller stöds även av den empiriska forskningen. Därmed finns en fastare grund för kritiken än vad som fanns då Ohlin och Keynes var som mest verksamma. En stor del av den slagkraft Ohlins budskap hade, då det först lanserades, har därför gått förlorad.

Mot detta kan invändas att det bland såväl politiker som ekonomer i dag finns de som menar att en politik som lånar sina drag från Ohlin och Keynes är den enda vägen ur den konjunkturkris Sverige och andra länder lider av. Kännetecknande för denna opinion är att den tycks ignorera många av de framsteg den ekonomiska och statsvetenskapliga forskningen gjort sedan 1930-talet. Den kritik som på basis av denna forskning kan riktas mot en aktiv konjunkturpolitik gäller dock även i lågkonjunktur. Kritiken försvagas knappast av att genomreglerade ekonomier med kraftiga automatiska stabilisatorer visat sig särskilt känsliga för konjunktursvängningar.

6.2. Socialliberalismen

Liksom Ohlins konjunkturpolitiska idéer, lider hans socialliberalism av den starka rationalitetstro som manifesterades i uppbyggandet av den stora staten. Människans behov av trygghet, och omsorgen om de sämst ställda, är i grunden tidlösa frågor. Ohlins och socialdemokratins lösning - välfärdsstaten - är inte ett tidlöst svar. Det blir allt tydligare att välfärdsstaten inte är en stabil samhällsordning. Den underminerar sig själv genom att vara självgenererande, med allt större ekonomiska underskott som följd. Till detta kommer att välfärdsstaten också uppmanar till beteendeförändringar, som i sin tur

leder till destruktiva förändringar i de värdesystem som styr mänskligt handlande. Detta har konsekvenser som går utöver de ekonomiska. De små gemenskaper utan vilka större, mer artificiella gemenskaper såsom hela samhällen, inte kan överleva undermineras av välfärdsstatens etik eller brist på etik. Ohlins tankevärld tar ingen hänsyn till dessa effekter.

6.3. Välfärdsstaten och folkpartiet

Vi lever i en ekonomi som till stor del är en manifestation av den socialliberalism Ohlin förespråkade. Sverige må ha haft socialdemokratiska regeringar under större delen av efterkrigstiden, men det fåtal punkter där dessa idémässigt avvikit från den socialliberalism Ohlin proklamerade har i regel inte omsatts i handling. Ett par viktiga undantag är ATP-reformen samt en fråga som inte behandlats här, Sveriges eventuella medlemskap i den nuvarande Europeiska Unionen, något Ohlin förespråkade då det först var aktuellt.

Att det som var Ohlins vision i stor utsträckning är dagens verklighet, gör självfallet hans idéer praktiskt relevanta. Även en person med diametralt motsatta åsikter måste utgå från verkligheten och därmed från Ohlins vision. För folkpartister är naturligtvis frågan om hans relevans särskilt viktig. Det var inom folkpartiet som de för Ohlins mest kännetecknande tankarna tog form och utvecklades. Det är också inom folkpartiet hans politiska arv förvaltats.

Inom dagens folkparti har man också visat sig villig att ifrågasätta Ohlins konjunkturpolitiska tankar i takt med att dessa visat sig vara mindre hållbara. Detta innebär inte att man kastat Ohlins arv över bord. Bertil Ohlin var en sann intellektuell i den bemärkelsen att han var villig att ifrågasätta sina slutsatser, om de premisser dessa vilade på visade sig vara falska eller otillräckliga. Detta Ohlinska arv har folkpartiet tagit fasta på i sin omprövning av den aktiva konjunkturpolitiken. Processen har möjligen förenklats, genom att mycket kraftfulla konjunkturpolitiska stabilisatorer numera är inbyggda i statsbudgeten. Genom diverse trygghetsprogram utlöses en aktiv konjunkturpolitik automatiskt vid en recession. Därmed kan folkpartiet i regeringsställning, liksom övriga regeringspartier, vara skeptiskt till konjunkturpolitik och ändå samtidigt administrera en omfattande sådan politik utan att skyllas för att vara inkonsekvent.

Vad gäller den praktiska kärnan i det socialliberala budskap Ohlin företrädde - välfärdsstaten - har omprövningen visat sig vara betydligt svårare. Folkpartiet framstår fortfarande, vid sidan av socialdemokraterna, som välfärdsstatens främsta försvarare. Den diskussion om alternativa och mer stabila sätt att förverkliga medborgerlig trygghet och omsorg om de svaga som blommat upp i de flesta västländer verkar vara omöjlig för folkpartiet att hantera.

Detta är till stor del avhängigt av det arv Bertil Ohlin lämnade efter sig. Rationalitetstron, som gav staten den främsta rollen som garant för välfärden, är mycket stark inom folkpartiet. Begreppet "det glömda Sverige" har återupplivats av Bengt Westerberg utan att de politiska implikationerna av detta begrepp nämnvärt förändrats sedan Ohlin först använde det. För folkpartiet skall staten fortfarande lägga livet tillrätta för medborgarna.

Detta kan lätt tolkas som att folkpartiet är goda förvaltare av Ohlins socialliberalism. Ett sådant påstående vore dock förhastat. Som redan påpekats var Ohlin en prövande intellektuell. Det är osannolikt att han, om han levat i dag, skulle ha omfattat folkpartiets rigida syn på välfärdsstaten. Debatten om det civila samhället och de små gemenskaperna, som i dag förs av tänkande individer i båda ändarna av det politiska spektrat, hade säkert inspirerat Ohlin till en grundlig prövning av sina tidigare ståndpunkter. Skulle folkpartiet ta fasta på detta Ohlinska förhållningssätt, snarare än på det i många stycken föråldrade innehållet i de idéer Ohlin presenterade då välfärdsstatens kris ännu låg bortom horisonten, vore ett lika vitalt folkparti ingen omöjlighet.

Litteratur

- Hadenius, S, Molin, B & Wieslander, H, *Sverige efter 1900*. Stockholm: Bonniers, 1991.
- Henriksson, Rolf G H, "Nationalekonomiska klubben 1917-1951", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Jonung, C & Ståhlberg A-C, "Stockholmsskolan - 50 år", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Jonung, C & Ståhlberg, A-C (red), *Ekonomporträtt*. Stockholm: SNS Förlag, 1990.
- Jonung, L (red), *The Stockholm school of economics revisited* Cambridge, Mass: Cambridge University Press, 1991.
- Jonung, L, "Stockholmsskolan - vart tog den vägen?", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Lewin, Leif, *Ideologi och strategi*. Stockholm: Norstedts juridik, 1992.
- Lindbeck, Assar, "Gunnar Myrdal, 1898-1987", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Lundberg, Erik, "Minnen kring Stockholmsskolan", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Myhrman, Johan, "The monetary economics of the Stockholm school, i Jonung, L (red), *The Stockholm school of economics revisited* Cambridge, Mass: Cambridge University Press, 1991.
- Ohlin Bertil, *Bertil Ohlins memoarer - 1940-1951*. Stockholm: Bonniers, 1975.
- Ohlin, Bertil, *Bertil Ohlins memoarer : ung man blir politiker*. Stockholm: Bonniers, 1972.
- Ohlin, Bertil, *Fri eller dirigerad ekonomi*. Stockholm: AB Folk och Samhälle, 1982.
- Ohlin, Bertil, *Liberal utmaning*. Stockholm: Folk och Samhälle, 1963.
- Rawls, John, *A theory of justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1971.
- Siven Claes-Henric, "Perspektiv på Stockholmsskolan", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Uddhammar, Emil, *Partierna och den stora staten*. Stockholm: City University Press, 1993.
- Van der Wee, H, *Prosperity and upheaval: the world economy 1945-1980* Harmondsworth: Penguin Books, 1986.
- Wadensjö, Eskil, "Före Stockholmsskolan: arbetslöshetsutredningen, Ernst Wigforss och Gösta Bagge", *Ekonomisk Debatt* 4/87.
- Wennås, Olof, *Ohlin, folkpartiet och socialliberalismen*. Lund: Gleerups, 1970.